

ETELÄ-SAVON
MAAKUNTALIITTO

Ennakoidun rakennemuutoksen (ERM) suunnitelman laatiminen Etelä-Savossa

Alueelliset innovaatiot ja kokeilut (AIKO)

Etelä-Savon maakuntaliiton raportti 2016

SISÄLLYSLUETTELO

1. TAUSTA	1
2. TIIVISTELMÄ	2
3. ETELÄ-SAVON ALUEEN RESILIENSSIANALYYSI	3
4. ETELÄ-SAVON ALUEEN JA TOIMIALOJEN RISKIEN TUNNISTAMINEN JA VARAUTUMINEN	7
5. ETELÄ-SAVON MAAKUNNAN VIITEKEHYS JA SUUNNITELMA AIKO-RAHOITUKSEN KÄYTÖSTÄ	11
5.1 Viitekehys	11
5.2 Suunnitelma Etelä-Savon AIKO-rahoituksen käytöstä -Kehittämiskokonaisuudet 2016-2018	13

LIITTEET

Etelä-Savon toimintaympäristön skenaariot 17.12.2015 loppuraportti
(capful Oy)

Etelä-Savon maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelma 2016-2017

Etelä-Savon älykkään erikoistumisen strategia 2014-2017

WEB-LIITELINKIT

Etelä-Savon maakuntaohjelma 2014-2017

http://www.esavo.fi/maakuntaliitto_julkaisut

Etelä-Savon matkailustrategia 2014-2020

http://www.esavo.fi/maakuntaliitto_julkaisut

Etelä-Savon ennakointisivusto

<http://www.esavoennakoi.fi/keskeiset-toimialat>

Etelä-Savon alueelliset kehitysnäkymät

http://www.temtoimialapalvelu.fi/alueelliset_kehitysnäkymät

Julkaisija:

Etelä-Savon maakuntaliitto
Mikonkatu 5, 50100 Mikkeli
puhelin 015 321 130
email kirjaamo@esavo.fi
faksi 015 321 1359

Kotisivu:

www.esavo.fi

Mikkeli 2016

1. Tausta

Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM) pyytää Maakuntien liittoja laatimaan Maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelmaan (TOPSU) ennakoivaa rakennemuutosta koskevan suunnitelman vuosille 2016-2018 (Laki alueiden kehittämisen ja rakennerahastohankkeiden rahoittamisesta HE 86/2015 vp). Valmistelu tulee tehdä yhteistyössä keskeisten alueellisten toimijoiden ja kumppaneiden kanssa.

Alueelliset innovaatiot ja kokeilut (AIKO) on hallituksen Kilpailukyvyyn vahvistaminen elinkeinoelämän ja yrittäjyyden edellytyksiä parantamalla -nimisen kärkihankkeen toimenpide. Rahoittamiseen on käytössä 30 miljoonaa euroa vuosille 2016-2018. Noin puolet rahoituksesta käytetään kaupunkien kasvusopimuksiin ja kasvukäytäviin ja toinen puoli maakuntien ennakoitua rakennemuutoksen (ERM) toimiin.

AIKO-rahoituksella tuetaan aluelähtöisiä ennakoitua rakennemuutoksen (ERM) toimia, joilla on tarkoitus vauhdittaa alueilla rakennemuutosta, toteuttaa nopeita kokeiluluontoisia uusia toimenpiteitä sekä vahvistaa kykyä sopeutua elinkeinorakenteen muutokseen. Keskeisissä roolissa ovat elinkeinon ja yritystoiminnan uudistuminen, kasvu ja kansainvälistyminen sekä työllisyyttä ja yritystoimintaa edistävät kokeilut. Rahoituksella tuetaan merkittävien kehittämisavausten nopeaa liikkeelle lähtöä ja käynnistetään mittaluokaltaan huomattavia kehitysprosesseja. Ennakoidun rakennemuutoksen AIKO-rahoituksen hankkeista päättävät maakuntien liitot maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelman pohjalta, johon myös ERM-suunnitelma eli varautumissuunnitelma kuuluu.

Varautumissuunnitelma liitetään osaksi maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelmaa (TOPSU). Ministeriölle on toimitettava varautumissuunnitelman saatteena "lukuohje", joka sisältää tiedot, mistä asiakirjoista varautumissuunnitelma muodostuu, mitkä osat TOPSUSTA/älykkään erikoistumisen strategiasta ovat osa varautumissuunnitelmaa sekä missä prosessissa se on valmisteltu. Huomiota tulee kiinnittää kokonaisuuden luettavuuteen ja käyttää erillistä tiivistelmätekstiä (1-2 sivua). Varautumissuunnitelma pyydetään toimittamaan viimeistään 29.2.2016 sähköisesti osoitteeseen kirjaamo@tem.fi ja alukehitys@tem.fi.

2. Tiivistelmä

Etelä-Savon alueen vahvuudet kytkeytyvät erityisesti maakunnan monipuoliseen osaamiseen, elinkeinorakenteeseen, metsään, matkailuun, järviin ja luontoon sekä sijaintiin suhteellisen lähellä pääkaupunkiseutua ja Pietaria. Samanaikaisesti näihin tekijöihin liittyy suuria haasteita ja tulevaisuuden uhkia, mm. koulutuksen ja TKI-toimintojen leikkaukset, yritysten kasvu ja kansainvälistyminen, luonnonvarojen ja luontoarvojen bisnesmahdollisuuksien vähäinen hyödynttäminen sekä sijaintiin nähden heikko saavutettavuus ja tunnettavuus.

Etelä-Savon suurimpia työllistäjiä ovat yksityinen sektori ja kunnat. Metsä-, metalli- ja matkailualojen, niin sanottujen "kolmen M:n" alojen ohella myös maatalous, elintarviketeollisuus, rakentaminen, kauppa sekä sosiaali- ja terveysalat ovat perinteisesti olleet maakunnan tärkeitä työllistäjiä ja toimeentulon lähteitä.

Etelä-Savon maakunnassa eri toimialojen osalta on vältytty yritysten suurilta yksittäisiltä äkillisen rakennemuutoksen (ÄRM) tilanteilta ja irtisanomisilta. Alueen yritys rakenne (mikro- ja pk-yritysvaltaisuus) huomioiden äkillisen rakennemuutoksen tilanteita yritys sektorin osalta ei Etelä-Savossa mahdollisesti ole tulevaisuudessakaan lyhyellä aikajänteellä näköpiirissä. Toisaalta koulutus sektorin leikkausten osalta tilanne Etelä-Savossa on huolestuttava. Lisäksi pitkällä aikajänteellä alueen väestörakenteen (väestön väheneminen ja ikääntyminen) ja koulutus rakenteiden muutokset saattavat mahdollisesti aiheuttaa hitaasti etenevää resurssien saavutettavuus ja saatavuus -haasteita eri toimialoilla.

Etelä-Savon maakuntaliitto esittää maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelmaan lisättäväksi seuraavan ERM-suunnitelman sisältäen valitut AIKO-rahoituksen teemat. ERM-periaatteiden (TEM:in ohjeistus maakuntaliitoille) mukaisesti Etelä-Savon maakunta painottaa ERM-suunnitelmassa maakunnan muutosjoustavuutta kahden valitun pääteeman **saavutettavuus ja logistiikka -teeman** ja **Matkailu-Palvelut-Vapaa-aika -teeman** kautta.

Etelä-Savon maakunnan ERM-varautumissuunnitelma perustuu seuraaviin lähtökohtiin, jatkuihin toimintaprosesseihin ja asiakirjoihin:

- Etelä-Savon Tulevaisuuden skenaariot vuoteen 2030 toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- Etelä-Savon maakuntaohjelma 2014-2017 toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- Etelä-Savon maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelma 2016-2017 (sis. maakunnan kokeiluhanke-esitykset) toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- Etelä-Savon älykkään erikoistumisen strategia 2014-2017 toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- Etelä-Savon matkailustrategia 2014-2020 toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- Itä-Suomen uuden sukupolven liikennestrategia 2015 toimintaprosesseihin ja asiakirjaan
- TEM:in alueelliset kehitysnäkymät -raporttiin 2/2015 (Etelä-Savon osio, Etelä-Savon Ely-keskus)
- TEM:in ERM-suunnitelman laatimisen-ohjeistukseen maakuntien liitoille (TEM/2190/09.01.01/2015)

Valituilla teemoilla on yksittäiset toimialat ylittävää rajapintaa ja merkittävä vaikutus maakunnan kehittämiseen, tulevaisuuden kasvuun ja menestykseen. Teemojen alle kootaan toimenpiteitä, 1) joiden tukemiseen esim. EU-ohjelmarahoitus ei helposti taivu tai 2) joilla voidaan merkittävästi edistää tai vauhdittaa suuria kehittämiskokonaisuuksia. Toimenpiteiden valinnassa ja menettelyissä kiinnitetään huomiota nopeuteen ja ketteryyteen sekä uusiin ajattelutapoihin ja sovellettavuuteen.

3. Etelä-Savon alueen resilienssianalyysi

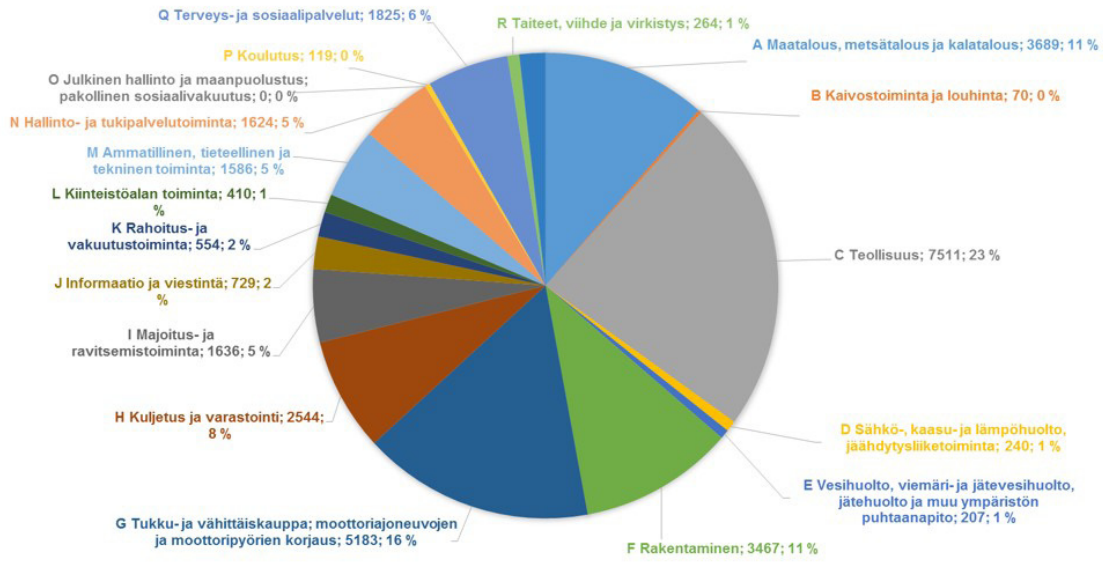
Taloudellinen, yhteiskunnallinen ja institutionaalinen tilannekuva

Etelä-Savon alueen vahvuudet kytkeytyvät erityisesti maakunnan monipuoliseen osaamiseen, elinkeinorakenteeseen, metsään, matkailuun, järviin ja luontoon sekä sijaintiin suhteellisen lähellä pääkaupunkiseutua ja Pietaria. Samanaikaisesti näihin tekijöihin liittyy suuria haasteita, mm. koulutuksen ja TKI-toimintojen leikkaukset, yritysten kasvu ja kansainvälistyminen, luonnonvarojen ja luontoarvojen bisnesmahdollisuuksien vähäinen hyödyntäminen sekä sijaintiin nähden heikko saavutettavuus. Lisäksi Etelä-Savon väestö vähenee nopeasti jo pelkästään ikärakenteensa vuoksi. Maakunnan väki on keski-ikänsä maan vanhinta, ja alueen nuorten ikäryhmien ikäkohortit ovat selvästi iäkkäimpien ikäryhmien ikäkohortteja pienemmät. Tämä tuo huolen erityisesti tulevaisuuden työvoimatarpeesta huolehtimisesta: Mistä jatkajat yrityksiin, työvoima yrityksiin ja julkiselle sektorille? Viime aikojen Venäjän talouden taantuma ja Ukrainan konfliktin pitkittyminen pakotteineen ovat vaikeuttaneet yritysten tilannetta. (Etelä-Savo on säästynyt paljon monipuolisen perheyrittäjäin perustuvan elinkeinorakenteensa vuoksi suurilta rakenteellisilta muutoksilta eikä laajoja irtisanomisia ole ollut). Etelä-Savon liike-elämä on kuitenkin Venäjän tilanteen vuoksi menettänyt merkittävän tulevaisuuden kasvuoption. Vesistöjen takia alueen rikkonainen ja hajanainen rakenne luo omat haasteensa myös alueen saavutettavuudelle ja kilpailukyvyille.

Etelä-Savon suurimpia työllistäjiä ovat yksityinen sektori ja kunnat. Metsä-, metalli- ja matkailualojen, niin sanottujen "kolmen M:n" alojen ohella myös maatalous, elintarviketeollisuus, rakentaminen, kauppa sekä sosiaali- ja terveysalat ovat perinteisesti olleet maakunnan tärkeitä työllistäjiä ja toimeentulon lähteitä. Kansainväliset muutostrendit vaikuttavat yhä enemmän kehitykseen, ja menestymiseen. Alueellisen kasvun turvaaminen myös tulevaisuudessa edellyttää perinteisilläkin toimialoilla toimivilta yrityksiltä yhä enemmän uudistumiskykyä, innovaatioita sekä muuttuvien trendien seuraamista. Globaalit muutokset, kuten kestävän kehityksen nousu ja väestön ikääntyminen, tuovat Etelä-Savon elinkeinoelämälle myös kokonaan uudenlaisia mahdollisuuksia. Viime vuosina Etelä-Savossa onkin perinteisesti vahvojen alojen rinnalle syntynyt lupaavasti myös uudenlaista yritystoimintaa esimerkiksi turvallisuus-, komposiittisekä ympäristöteknologioiden aloille. Toisaalta Etelä-Savon yritysrakenteen osalta erityisesti toimialasta riippumattomien palveluiden ja palvelutoimialojen rakenne ja kehitys on edelleen haastavaa sekä alimitoitettua suhteessa väestörakenteeseen.

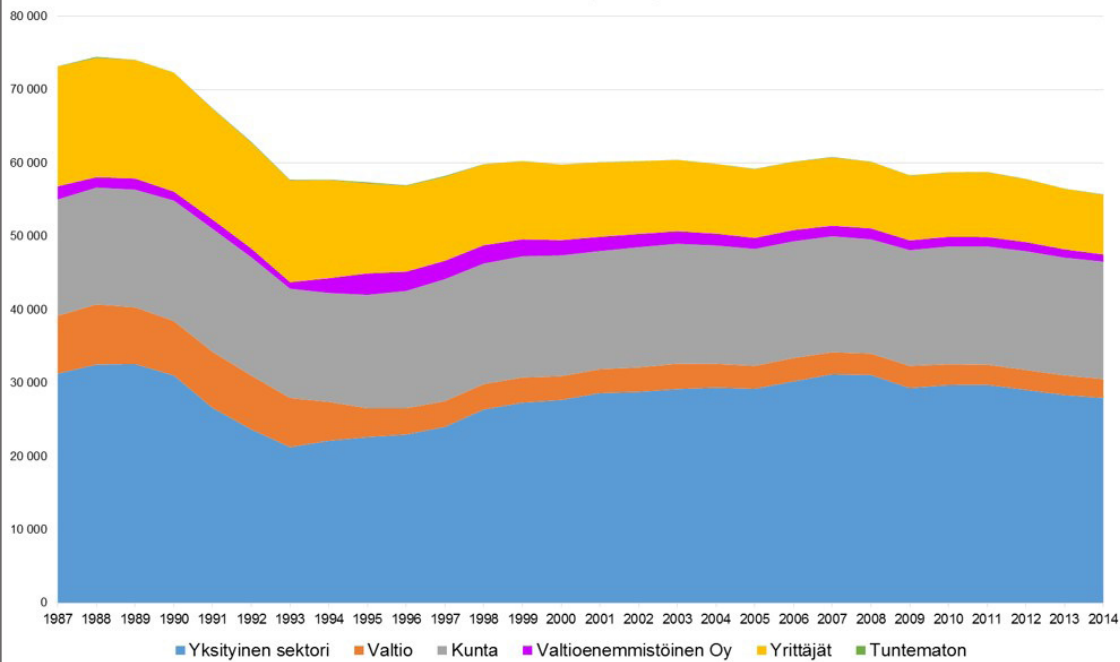
Etelä-Savossa on yhteensä vajaat 57 000 työpaikkaa. Määrä on pysytellyt melko samalla tasolla viimeiset 10 vuotta, mutta kahtena viimeisimpinä tarkasteluvuosina määrä on laskenut noin 1000 työpaikalla per vuosi. Vuonna 2013 Etelä-Savon yritysten toimipaikkojen henkilöstömäärä oli 33 535 (htv.). Lähes viidennes (23 %) Etelä-Savon koko henkilöstöstä työskentelee teollisuudessa. Muita merkittäviä työllistäjiä alueella on kaupanala (16 %), maa-, metsä- ja kalatalous (11 %) sekä rakentaminen (11 %). Julkisen sektorin osalta erityisesti valtion työpaikat ovat vähentyneet merkittävästi 1990-luvun alusta lähtien. Nykyisin valtiosektorin työpaikkoja on noin 2 700 ja työpaikkakehitys Etelä-Savossa näyttää tulevaisuudessakin jatkuvan trendinomaisena työpaikkojen vähenemisenä. Kuntien työpaikkojen määrä vuonna 2013 puolestaan oli n. 16 100. Yksityisen sektorin työpaikat lisääntyivät 2000-luvun alkuvuosina, mutta vuosina 2012 ja 2013 työpaikkojen määrä laski noin 700 verran per vuosi. Vuonna 2013 yksityisellä sektorilla oli kaikkiaan 28 350 työpaikkaa, mikä on reilut 2800 vähemmän kuin huipputuona 2007 (31 200). Yrittäjiä oli vuonna 2013 noin 8 300. Yrittäjien määrän väheneminen kuvastaa osaltaan myös maatalouden vahvaa rakennemuutosta, joka Etelä-Savossa tapahtuu muuta maata myöhemmin.

**YRITYSTEN HENKILÖSTÖ ETELÄ-SAVOSSA 2014, LUKUMÄÄRÄ JA %-OSUUS
KOKO HENKILÖSTÖMÄÄRÄSTÄ (LÄHDE:TILASTOKESKUS)**

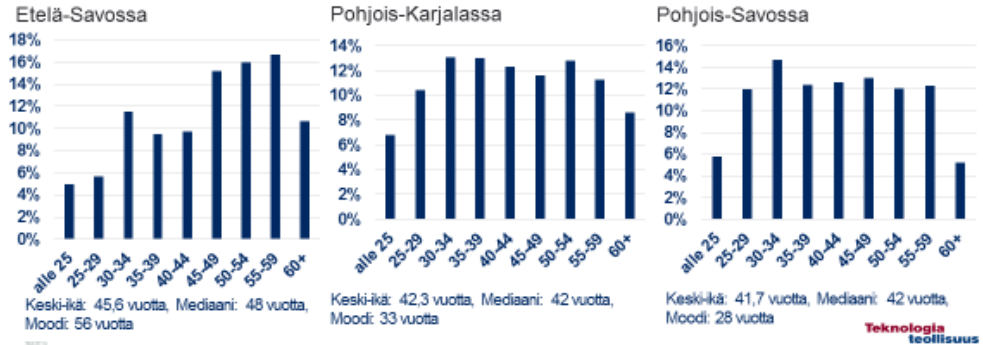

**Työpaikat sektoreittain Etelä-Savossa 1987 - 2014
(2014 yht. 55 715)**

Lähde: Tilastokeskus, työssäkäyntitilasto

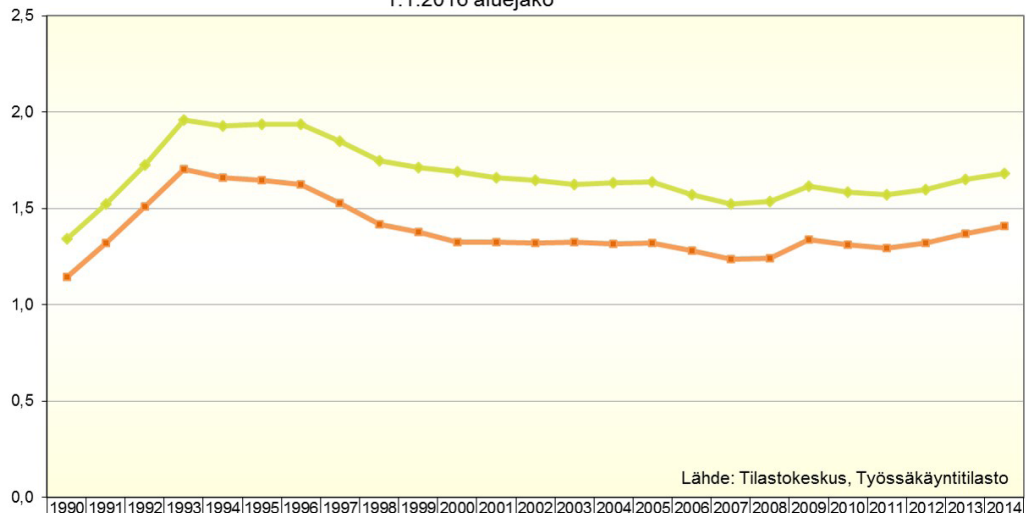

Teknoliateollisuuden työntekijöiden ikäjakauma Itä-Suomessa

Taloudellinen huoltosuhte on Etelä-Savossa pysytellyt koko maata korkeammalla tasolla, vaikka onkin laskenut 1990-luvun lama-ajasta. Koko maata heikompaan huoltosuhteeseen Etelä-Savossa ovat syynä ikääntyvän väestön suuri osuus ja muuta maata korkeampana pysytellyt työttömyys. Sekä Etelä-Savossa että koko maassa huoltosuhteen paranemisen päätekijät ovat 2000-luvun alkupuolella olleet parantunut työllisyys ja työurien pidentyminen, toisin sanoen se, että eläkkeelle jäädyään aikaisempaa vanhempana. Taloudellinen huoltosuhte on huonontunut viime vuosina sekä Etelä-Savossa että koko maassa.

Taloudellinen huoltosuhte Etelä-Savossa ja koko maassa 1990 - 2014
1.1.2016 aluejako

Lähde: Tilastokeskus, Työssäkäyntitilasto

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
— Etelä-Savo	1,34	1,52	1,73	1,96	1,93	1,94	1,94	1,85	1,75	1,71	1,69	1,66	1,65	1,62	1,63	1,64	1,57	1,52	1,54	1,62	1,58	1,57	1,60	1,65	1,68
— Koko maa	1,14	1,32	1,51	1,70	1,66	1,65	1,62	1,53	1,42	1,38	1,32	1,32	1,32	1,32	1,31	1,32	1,28	1,24	1,24	1,34	1,31	1,29	1,32	1,37	1,41

Etelä-Savossa on alhaisempi koulutustaso kuin keskimäärin koko maassa. Tämä näkyy erityisesti korkea-asteen tutkinnon (yliopistotutkinnon) suorittaneiden vähäisempänä osuutena työelämässä. Keski-asteen tutkinnon suorittaneita väestössä on jopa vähän suurempi osuus kuin koko maassa. Rakenteeseen vaikuttaa korkea-asteen opetusta antavien oppilaitosten vähyys ja tutkimuslaitosten puuttuminen. Mikkelin ammattikorkeakoulu, Itä-Suomen yliopisto ja Aalto-yliopisto järjestävät korkea-asteen opetusta maakunnassa. Lisäksi maakunnassa olevat vapaan sivistystyön oppilaitokset (mm. kesäyliopisto) järjestävät myös korkeakouluopetusta. Lappeenrannan tekninen yliopisto ja Helsingin yliopisto ovat integroituneet maakuntaan tutkimustoiminnan kautta. Etelä-Savon väestön ikääntyessä ja eläköityessä maakunnalle on erittäin tärkeää, että työvoimaa saadaan koulutettua eläköityvien tilalle. Nuorisokoulutuksen lisäksi tarvitaan koulutuspaikkoja myös aikuisille, jotta yritysten ja julkisen sektorin työvoimatarve saadaan tyydytettyä. Nykyisessä tilanteessa yliopistotasaisen koulutuksen ja tutkimustoiminnan saavutettavuuden turvaaminen myös tulevaisuudessa on Etelä-Savon alueen kehittymisen kannalta erityisen tärkeää.

Maakunnan eri kouluasteet elävät ajassa ja muutoksia tehdään proaktiivisesti huomioiden valtakunnalliset ja maakunnalliset kehittämistarpeet. Ennakointiyhteistyötä maakunnassa tehdään laajalla konsortiolla. Etelä-Savon toisen asteen oppilaitokset ovat kilpailukykyisiä ja pilotoivat uudenlaisia ratkaisuja yhdessä elinkeinoelämän kanssa.

Maakunnan kannalta on tulevana vuosina keskeistä turvata ja edelleen kehittää korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten toimintaa maakunnassa. Näistä mm. Luonnonvarakeskuksen yksiköt palvelevat koko kaakkoista Suomea metsän ja vesistöjen tutkimuksen osalta ja valtakunnallinen luomuinstituutti tarjoaa osaamista koko maan tarpeisiin. Yliopistotoimintojen osalta Itä-Suomen yliopiston Savonlinnan kampus tarjoaa profiloitunutta opettajakoulutusta taito- ja taideaineissa ja on maamme edelläkävijä alallaan. Maakunta toivoo koulutuksen kehittämistä pitkäjänteisesti Savonlinnassa myös tulevaisuudessa. Aalto yliopiston tehtyä valitettavan päätöksen Pienyrityskeskuksen toiminnan asteittaisesta lopettamisesta tarjoaa mahdollisuuden etsiä toiminnolle uuden muodon ja mahdollista jopa laajentaa ko. toimintaa uudella konsortiolla

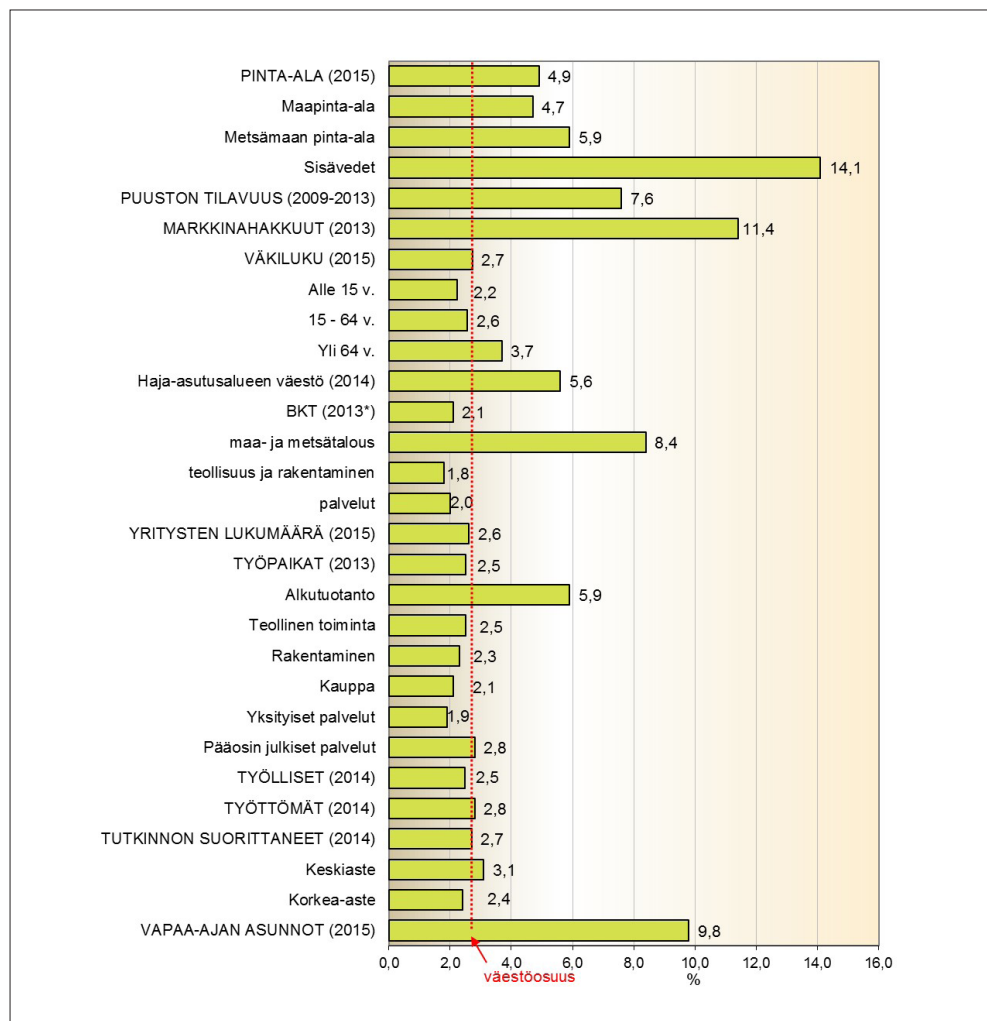

4. Etelä-Savon alueen ja toimialojen riskien tunnistaminen ja varautuminen

Etelä-Savon alueen toimialojen osalta yritys rakenne on mikro- ja pk-yritysvaltainen. Alueelle on sijoittunut ainoastaan muutamien suurten yritysten toimipisteitä (tehtaita) erityisesti metsätalouden sektorilla. Alueella korostuu perheyrittysten ja yrittäjien rooli sekä näiden yritysten ja yrittäjien kyvykkyys työllistää, uudistua ja kasvaa. Etelä-Savon maakuntaliitolla ja ELY-keskuskella on käytössään mahdollisten äkillisten rakenne-muutostilanteiden (ÄRM) osalta erilaisia muutostuki-instrumentteja, joita on myös käytetty tapauskohtaisesti alueella. Erillistä ns. yhteistä maakuntaliittojen ja Ely:n varautumissuunnitelmaa ei ole tällä nimellä aikaisemmin tehty, mutta asiasisällöllisesti jatkuvaa varautumistyötä on tehty ja tehdään yhteistyössä jatkuvana prosessina esim. alueen ennakointi ja skenaariotyössä, maakuntastrategia- ja maakuntaohjelma -työssä, maakuntaohjelman toimeenpano-suunnitelmatyöprosessien osalta sekä EU:n rakennerahasto-yhteistyön osalta.

ETELÄ-SAVON MAAKUNTAPROFIILI (osuus koko maasta, %)

Lähde: Tilastokeskus, Maanmittauslaitos, Metla

* Etelä-Savon maakuntaprofiili 2016 kuvaa Etelä-Savon suhteellista osuutta ko. teemoissa verrattuna koko maahan.

Etelä-Savon maakunnassa eri toimialojen osalta on välttytty yritysten suurilta yksittäisiltä rakennemuutostilanteilta ja irtisanomisilta. Aluerakenne ja yritys rakenne (Ks. Etelä-Savon maakuntaprofiili) huomioiden äkillisen rakennemuutoksen tilanteita ei mahdollisesti ole tulevaisuudessakaan lyhyellä aikajänteellä näköpiirissä. Toisaalta pitkällä aikajänteellä alueen väestörakenteen ja koulutus rakenteiden muutokset saattavat mahdollisesti aiheuttaa hitaasti etenevää resurssien saavutettavuus ja saatavuus -haasteita eri toimialoilla.

Seuraavassa Etelä-Savon osalta on tiivistetysti esitetty eri toimialojen elinkeinorakenteen nykytila, haasteet, mahdollisuudet ja trendit sekä toimialakohtaisia sopeuttamisen toimenpiteitä.

Metsä- ja puuklusterilla on Etelä-Savon aluetaloudessa keskeinen merkitys ja metsätalouden harjoittaminen on erittäin intensiivistä. Metsien käyttöaste, kantorahatulot ja vuotuiset markkinahakkuut ovat valtakunnallisesti korkealla tasolla. Vuotuisia hakkuita on kuitenkin vieläkin varaa lisätä jonkin verran eli nykyisestä noin 6 miljoonasta kuutiometrillä noin 7 miljoonaan kuutioon. Energiapuun nykyinen käyttö on noin 0,5 milj. m³ vuodessa. Teknis-taloudellisin kriteerein sitä on mahdollista korjata 1,0-1,3 milj. m³ ainespuuhakkuiden tasosta riippuen. Käytön lisääntyessä siitä tulee kilpailtu puutavaralaji. Laatupuu on nykyisellään puutuoteteollisuuden niukkuusartikkeli.

Puuraaka-aineen saatavuudesta on hakkuumahdollisuuksista huolimatta huolehdittava tulevaisuutta ajatellen. Metsänuudistamisen ja taimikonhoidon työmääriä sekä ensiharvennuksia on tarpeen lisätä 30-50%. Myös logistiikan toimivuudesta on huolehdittava ja se edellyttää toimivaa tie- ja terminaaliverkostoa, erityisesti alempiasteisen tiestön kunnossapidon tasoa ja perusparannusten määrää tulisi nostaa. Lähitulevaisuudessa Etelä-Savossa puun kysynnän odotetaan lisääntyvän uusien investointien (esim. Metsä Groupin Äänekosken biotuotetehtaan) ansiosta.

Metsäenergian käytössä maakunnassa on kasvumahdollisuuksia. Uudet bioenergiajalosteet kuten biohiili ja bioöljy tarjoavat myös uusia liiketoimintamahdollisuuksia. Maakunnan vahvan **puutuoteteollisuuden** kannattavuudesta ja kilpailukyvyistä on huolehdittava. Puurakentamisen edistäminen luo markkinoita myös puutuoteteollisuuden tuotteille. Puutuoteteollisuuden uusiutumisen ja alan kilpailukyvyyn säilyttämisen kannalta yhä tärkeämmäksi tuleekin erityisesti alan tutkimus- ja kehittämistoimintaan sekä kokeilutoimintaan panostaminen.

Teknologioteollisuuden osalta metallituotteiden valmistus sekä muiden koneiden ja laitteiden valmistus ovat olleet Etelä-Savossa perinteisesti vahvoja aloja. Vuonna 2013 Etelä-Savossa oli kaikkiaan 250 teknologioteollisuuden toimipaikkaa, mikä vastaa kolmannesta maakunnan teollisuuden kaikista toimipaikoista. Valtaosa alan toimipaikoista on metallituotteiden valmistuksessa ja noin viidennes muiden koneiden ja laitteiden valmistuksessa. Henkilöstöä teknologioteollisuuden palveluksessa oli 2013 vuonna 2357 henkilöä ja toimialan liikevaihto maakunnassa oli 347 miljoonaa euroa. Alan liikevaihdon osuus maakunnan koko teollisuuden liikevaihdosta oli 25 prosenttia ja kaikkien toimialojen yhteenlasketusta liikevaihdosta 6,5 prosenttia. Vielä vuonna 2009 vuonna alalla oli lähes 2900 henkilötyövuotta. Pudotusta selittää vuoden 2008 lopulla alkanut talouden taantuma, joka heikensi erityisesti suhdanneherkkien teknologioteollisuuden yritysten kehitystä. Ala on kuitenkin edelleen merkittävä työllistäjä maakunnassa: sen osuus teollisuuden henkilöstöstä oli vuonna 2012 noin 30 prosenttia ja kaikkien toimialojen henkilöstöstä seitsemän prosenttia. Lähitulevaisuuden odotukset toimialan osalta näyttävät lupaavilta. Merkittävät metsäteollisuuden investoinnit (esim. Metsä Groupin Biotuotetehtas) on tuonut uusia tilauksia alueen konepajateollisuudelle. Tulevaisuuden haasteina maakunnan teknologioteollisuudessa ovat kilpailukyvyyn ylläpitäminen, uudistuminen ja kansainvälisten mahdollisuuksien hyödyntäminen sekä osaavan työvoiman saatavuuden turvaaminen.

Etelä-Savossa vierailee vuosittain suuri joukko matkailijoita. Vuonna 2013 rekisteröityjä yöpymisvuorokausia oli ennätyslukema yli 800 000, josta vuonna 2014 tultiin hieman alaspäin. Suurimmat ulkomaiset matkailijavirrat Etelä-Savoon tulevat Venäjältä, Saksasta ja Virossa. Näistä venäläisten osuus on ylivoimaisesti suurin, vuonna 2014 noin 70 %. **Matkailu** on Etelä-Savolle keskeinen toimiala jo luontaisten vetovoimatekijöidensä kuten puhtaan järviluonnon kaut-

ta. Aluetta yhdistäviä tekijöitä ovat mm. Saimaa, kansallispuistot ja geopark. Rungas vapaa-ajan asutus tuo oman lisänsä matkailutoimialan kehitykseen. Maakunnassa järjestetään lukuisia kulttuuri- ja muita tapahtumia. Maakunnassa panostetaan voimakkaasti matkailun kehittämiseen, kansainväliseen markkinointiin ja uusien vetovoimatekijöiden löytämiseen. Viime vuosina erityisesti hyvinvointimatkailun roolia on nostettu esiin maakunnan matkailun uudistamisessa. Uusi avaus on myös geomatkailu.

Lisäksi maaseutuvaltainen Etelä-Savo tarjoaa erinomaiset puitteet maaseutumatkailun harjoittamiselle. Etelä-Savossa majoitusta harjoittavien maatilojen määrä, 273 tilaa vuonna 2013, on valtakunnallisestikin vertaillen korkea. Maatilanmatkailun myyntitulot ovat olleet tasaisessa kasvussa vuodesta 2004 lähtien. Myyntitulot, vuonna 2013 liki 5 miljoonaa euroa, ovat huomattavasti korkeammat muihin Saimaan ympäryskauntiin verrattuna.

Etelä-Savon matkailu on alueellisesti hajautunut ja samanaikaisesti verkostoitunut sekä vapaa-ajan asutuksen osalta myös alueellisesti hajautunut eri puolille maakuntaa. Matkailun lähiajan haasteena on ollut venäläisten matkailijoiden radikaali vähentyminen. Vähentymisen osalta kerrannaisvaikutukset ovat näkyneet laaja-alaisesti majoituksessa, ravintolatoiminnassa, kaupan alalla ja erilaisten matkailupalveluiden vähentyneenä kysyntänä. Matkailun osalta asiakasvirtoja pyritään hakemaan laajemmilta kohdemarkkinoilta esim. Aasiasta ja Euroopasta. Keskeisiä matkailun tulevaisuuden kehittämisen toimenpiteitä ovat alueen kansainvälistä tunnettavuutta ja saavutettavuutta lisäävät toimenpiteet. Mm. Wall Street Journal on nostanut Saimaan alueen yhdeksi maailman mielenkiintoisimmista järvimatkailukohteista.

Monipuolinen **elintarviketuotanto** on Etelä-Savon ylpeys. Maakunnassa on vahvaa alkutuotantoa ja monipuolista elintarvikkeiden jatkojalostusta. Elintarvikealan merkityksen ennakoidaan korostuvan tulevaisuudessa entisestään erityisesti alueen puhtaan luomu- ja lähiruoan ansiosta.

Etelä-Savossa paikalliset ruoka- ja elintarvikkeet, kuten paikalliset mylly- ja leipomotuotteet, ovat olennainen osa alueen imagoa ja kytköksissä esimerkiksi alueen kulinaristiseen matkailuun. Etelä-Savo tunnetaan myös lähiruoan maakuntana. Alueen asukkaille ja matkailijoille onkin tarjolla runsaasti puhtaita ja lähellä tuotettuja raaka-aineita sekä pidemmälle jalostettuja paikallisyriyten elintarvikkeita. Lähiruoan lisäksi maakunta on profiloitunut voimakkaasti luomuun. Maakunnassa on verrattain paljon luonnonmukaiseen viljelyyn erikoistuneita yrityksiä. Myös luomumaidon jalostus on alkanut Etelä-Savosta. Löytyypä maakunnasta myös luomuväliruokien valmistukseen erikoistunutta yritystoimintaa.

Etelä-Savossa elintarvikeketjun (mm. maatalous, kalatalous, elintarviketeollisuus, elintarvikkeiden tukku- ja vähittäiskauppa sekä kuljetukset) työllistävä vaikutus on merkittävä. Pelkästään elintarvikkeiden valmistuksessa oli vuonna 2013 noin 620 työpaikkaa, mikä vastaa noin 8 prosenttia kaikista maakunnan teollisuuden työpaikoista. Tulevaisuudessa elintarvikealaan yhä enemmän vaikuttavia trendejä ovat erityisesti ruoan laadun, alkuperän ja jäljitettävyyden merkityksen kasvu kuluttajien ostopäätöksissä sekä lähiruoka-ajattelun vahvistuminen, joka vahvistaa paikallisten yrittäjien asemaa markkinoilla. Lisäksi nettikaupan ja jakeluteiden kehittyminen tulee mahdollistamaan uudella tavalla erikoistuotteiden markkinoinnin ja jakelun. Myös erityisryhmien kiinnostuksen ns. terveysvaikutteisiin elintarvikkeisiin on ennakoitu kasvavan entisestään tulevina vuosina.

Valtaosa Etelä-Savon **rakennusalan** toimipaikoista on pieniä, alle 10 henkilöä työllistäviä. Rakentaminen on merkittävä työllistäjä maakunnassa - myös joka kymmenes Etelä-Savon kaikkien toimialojen henkilöstöstä työskenteli vuonna 2013 rakentamisen toimialalla. Rakentamisen työpaikkoja maakunnassa oli 3588. Alan liikevaihto maakunnassa oli vuonna 2013 yhteensä 543 miljoonaa euroa. Rakentaminen on erittäin suhdanneherkkä ja kausiluontoinen toimiala. Etelä-Savossa painopisteinä ovat edelleen uudisrakennuskohteet ja korjausrakentaminen.

Tukku- ja vähittäiskauppa on liikevaihdoltaan suurin yksittäinen toimiala maakunnassa. Alan yritysten liikevaihto muodosti vuonna 2013 31 prosenttia koko maakunnan kaikkien toimialojen yritysten liikevaihdosta ollen 1,61 miljardia euroa. Toisena olevan teollisuustoimialan osuus

maakunnan kaikkien toimialojen liikevaihdosta oli 26 prosenttia. Vastaavasti kaupan alan yritykset työllistivät 16 prosenttia kaikkien toimialojen palkansaajista ja yrittäjistä (vuonna 2013 5366 htv.), mikä on toiseksi eniten teollisuuden (23%) jälkeen. Kaupan alan toimipaikkoja oli Etelä-Savossa vuonna 2013 yhteensä 1550, ja valtaosa niistä työllisti alle 10 henkilöä. Kaupan alan tulevaisuuden haasteet Etelä-Savossa liittyvät vähenevään myyntiin, johtuen kuluttajien ostovoiman heikkenemisestä ja venäläisten matkailijoiden määrän romahtamisesta. Lisäksi kaupan rakennemuutos erityisesti nettikaupan kasvu vie pienten erikoisliikkeiden ns. kivijalkamyymälöiden elintilaa. Ainoastaan tukkukaupan osalta ennusteissa nähdään hiukan valoa vientiteollisuuden imussa.

Terveys- ja sosiaalipalvelut on Etelä-Savolle samoin kuin koko maalle merkittävä toimiala. Etelä-Savossa alalla työskentelevien osuus on kasvanut 2000-luvulla noin 10 000 työllisestä (2001) noin 12 000 työlliseen (2012). Alalla on merkittävä työllisyyttä ylläpitävä vaikutus. Myös toimialan arvonlisäys muodostuu pitkälti työllisyydestä. Valtaosa alan ammattilaisista tekee työtä julkisella sektorilla.

Vuonna 2012 Etelä-Savossa yrittäjinä työskentelevien alan ammattilaisten osuus oli n. 6 prosenttia (n. 700 yrittäjää), mikä on viidenneksi eniten koko maassa. Enimmillään yrittäjiä on ollut 1970-luvun puolivälissä (4800), jolloin heidän osuutensa oli lähes puolet työllisistä. Yhteensä alan yrityksissä työskenteli Etelä-Savossa 2012 vuonna 1947 henkilöä. Tyypillisesti alan yritys on varsin pieni, alle 10 henkilöä työllistävä.

Suuret trendit kuten väestön ikääntyminen ja työvoimaikäisen väestön määrän pieneneminen ovat tosiasia myös Etelä-Savossa. Sosiaali- ja terveysalalle kohdistuu paineita paitsi kysynnän niin myös tarjonnan kehittämisen suhteen. Alalla on tarvetta löytää uusia, asiakaslähtöisiä tapoja palveluiden tuottamiseksi mm. nykyistä kevyempiä hoitomuotoja. Myös ennaltaehkäisevän työn merkitys tulee tulevaisuudessa korostumaan.

Vuonna 2010 liki 40 prosenttia Etelä-Savossa työssäkäyvistä terveys- ja sosiaalipalveluiden ammattilaisista oli 50 vuotta täyttäneitä. Sosiaali- ja terveysalan haasteena Etelä-Savossa on houkutella nuoria alan koulutuspaikkoihin. Aikuiskoulutuksella onkin suuri rooli alan koulutustarpeen toteutumisessa. Sosiaali- ja terveysalan ennakoituun koulutustarpeeseen vaikuttavat eniten sosiaalihuollon ja terveydenhuollon kasvavat työvoimatarpeet ja suuret poistumat.

5. Etelä-Savon maakunnan viitekehys ja suunnitelma AIKO-rahoituksen käytöstä

5.1 Viitekehys

Etelä-Savossa ERM-varautumissuunnitelman sisällöllinen viitekehys AIKO-rahoituksen osalta perustuu seuraaviin toimintaprosesseihin ja asiakirjoihin:

Etelä-Savon maakuntaohjelmassa 2014–2017 on määritelty keskeiseksi toimintalinjoiksi menestyvä yritystoiminta, osaava työvoima ja hyvä innovaatioympäristö, uudistuva hyvinvointi sekä hyvä toimintaympäristö.

Maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelmassa 2016–2017 korostetaan toimintalinjojen painopisteitä seuraavasti:

- *Menestyvä yritystoiminta*
  - yritystoiminnan kilpailukyvyyn parantaminen tuottavuutta nostamalla, uutta yritystoimintaa luomalla ja uusia markkinoita etsimällä sekä hyödyntämällä
  - Etelä-Savon avainalojen kehittäminen teollisuuden ja energiatuotannon vahvistamiseksi, metsävarojen hyödyntämiseksi, maaseutuelinkeinojen kehittämiseksi ja matkailu- sekä palvelutulojen kasvattamiseksi.
- *Osaava työvoima ja hyvä innovaatiotoimintaympäristö*
  - osaavan työvoiman saatavuuden turvaaminen
  - osaamisen ja alueellisen koulutusjärjestelmän kehittäminen
- *Uudistuva hyvinvointi*
  - palvelujen laatu ja vaikuttavuus
  - ennakoiva terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen
- *Hyvä toimintaympäristö*
  - näkyvyyden ja vetovoiman vahvistaminen
  - saavutettavuuden ja liikennejärjestelmien kehittäminen
  - tonttipalvelun tehostaminen
  - vesistöjen ja luonnonvarojen kestävä hyödyntäminen.

Toimeenpanosuunnitelman hankkeita on esitetty myös hallituksen kärkihankkeiksi mm. Savonlinnan kuituosaaminen (Kuitulaboratorio), Digital-Mikkeli klusteritoiminta ja Mikkelin EcoSairilan alueen investointihankkeet. TOPSUun on lisäksi liitetty maakunnan kokeiluhanke-esitykset (*perustulokokeilu, kesälomakauden siirto, nopeat laajakaistayhteydet, digitaalisuus ja kiertotalous ja vapaa-ajan joustavoittaminen*).

Etelä-Savon älykkään erikoistumisen strategiassa 2014–2017 on määritelty innovaatiotoiminnan edistämiseksi kolme vahvaa innovaatiokärkeä:

- metsäbiomassan uudet tuotteet ja tuotantoprosessit
- puhdas vesi ja ympäristöturvallisuus, sekä
- älykkäät ja toiminnalliset materiaalit.

Lisäksi strategiassa on tunnistettu kaksi kehittyvää innovaatiokärkeä: digitaalinen tiedonhallinta ja luomu ja elintarviketurvallisuuden innovaatiot.

Etelä-Savon tulevaisuuden skenaariot vuoteen 2030 valmisteltiin syyskuudella 2015. Loppuraportissa korostetaan maakunnan varautumissuunnitelmassa skenaarioista riippumattomina välttämättöminä toimenpiteinä seuraavia asioita:

- Vahvistaa alueen yhtenäistä identiteettiä, mainetyötä ja alueen vetovoimatekijöitä.
- Panostaa kaupunkien ja kirkonkylien kehittämiseen.
- Kansallinen ja kansainvälinen verkostoituminen, oppiminen ja parhaiden käytäntöjen siirto aluelähtöisesti.

- Uusien toimintatapojen, kokeilukulttuurin, sosiaalisten innovaatioiden hyödyntäminen yritystoiminnan ja julkisten palveluiden kehittämisessä sekä tuottamisessa.
- Yrittäjyyteen kannustavan ja yrittäjyyskasvatukseen panostavan toimintaympäristön luominen.
- Koulutuksen joustavuuden edistäminen tukemaan elinkeinorakenteen ja työelämän muutoksia sekä tuetaan työelämän ja asumisen joustavia ratkaisuja.
- Huomioidaan koulutuksen osalta paremmin elinkeinoelämän ja opiskelijoiden osaamistarpeet
- Edistetään yritysten ympäristökilpailukykyä ja turvataan ympäristön hyvä tila ja monimuotoisuus
- Parannetaan alueen saavutettavuutta infrastruktuurin ja kilpailukykyisten tietoliikenneyhteyksien osalta.
- Lisätään hallitusti alueelle tulomuuttoa ja työllistymistä kotimaasta sekä ulkomailta.

Etelä-Savon matkailustrategiassa 2014–2020 keskeisiksi kehittämisteemoiksi on nostettu seuraavat teemat:

- Saimaa kansainväliseksi matkailukohteeksi
- liiketoiminnan kansainvälistyminen
- asiakaslähtöinen palvelumuotoilu ja teemalliset palvelukokonaisuudet
- kestävä matkailu
- matkailutoimintaympäristön kehittäminen.

Etelä-Savon osalta merkittävimpiä alueen elinvoimaan ja kilpailukykyyn vaikuttavia ongelmia /haasteita/mahdollisuuksia on tunnistettu erityisesti Saimaa kansainväliseksi matkailukohteeksi- ja asiakaslähtöinen palvelumuotoilu ja teemalliset palvelukokonaisuudet -teemojen osalta, jotka soveltuvat aluenäkökulmasta erinomaisesti Etelä-Savon kokeiluhankkeiksi ja isojen elinkeinoelämän kokonaisuuksien edistämishankkeiksi.

Liikennealan murroksessa **Itä-Suomen uuden sukupolven liikennestrategia** 2015 jouduttiin laatimaan ilman liikennepoliittista selontekoa ja sen kärkihankkeita. Hankelistan sijaan strategiassa korostetaan liikennealan murrosta, liikenne palveluna ajattelua ja oman asiakaslähtöisen tekemisen merkitystä, josta toistaiseksi esimerkkinä ovat

- Etelä-Savon oma liikenne palveluna (MaaS) kokeiluhankekorin sekä
- Etelä-Savon liikenne palveluna ja saavutettavuus edunvalvonnassa ja omassa tekemisessä työn tueksi laadittu selvitys 02/2016 (Sito)

Etelä-Savon Ely-keskuksen puolivuositain tekemään alueelliset kehitysnäkymät –raporttiin (Etelä-Savon osalta), jossa tarkastellaan maakunnan keskeisten seutujen (Mikkeli, Savonlinna ja Pieksämäki) toimialojen ja työllisyyden tilannekuvaa sekä lähitulevaisuuden toimialojen ja työllisyyden kehitysnäkymiä.

TEM:in AIKO-ERM -ohjeistuksen mukaisesti aluekohtaisen varautumissuunnitelman tulisi huomioida seuraavia asioita:

- tukea hallitusohjelmaa, alueiden kehittämisen valtakunnallisia painopisteitä, maakuntaohjelmaa ja älykkään erikoistumisen strategiaa
- Konkreettinen, innovatiivinen ja nopeasti toimeenpantavissa
- Tukee elinkeinorakenteen uudistamista
- Tukee kasvua, kilpailukykyä ja kansainvälistymistä
- Vahvistaa ja hyödyntää verkostoja
- Sisältää uusia kehittämisavauksia ja kokeiluja
- Sisältää kansallisesti merkittäviä avauksia/hankkeita

5.2 Suunnitelma Etelä-Savon AIKO-rahoituksen käytöstä – Kehittämiskokonaisuudet 2016-2018

Edellä mainitut lähtökohdat, prosessit, toiminta ja asiakirjat huomioiden Etelä-Savon maakuntaliitto esittää maakuntaohjelman toimeenpanosuunnitelmaan lisättäväksi seuraavan ERM-suunnitelman. ERM-rahoituksen periaatteen mukaisesti painotamme suunnitelmassa maakunnan muutosjoustavuutta kahden valitun pääteeman saavutettavuus ja logistiikan parantaminen -teeman ja Matkailu-Palvelut-Vapaa-aika -teeman kautta.

Hyvin rajallinen määrä teemoja on perusteltu, koska rahoitusvolyymi on valtakunnallisesti pieni. Toisaalta valituilla teemoilla on paljon rajapintaa maakunnan kehittämiseen laajemminkin.

Teemojen alle kootaan toimenpiteitä, 1) joiden tukemiseen esim. EU-ohjelmärahoitus ei helposti taivu tai 2) joilla voidaan merkittävästi edistää tai vauhdittaa suuria kehittämiskokonaisuuksia. Toimenpiteiden valinnassa ja menettelyissä kiinnitetään huomiota nopeuteen ja ketteryteen sekä uusiin ajattelutapoihin ja sovellettavuuteen.

Etelä-Savon kokeilu- ja isot elinkeinoelämän kehittämiskokonaisuudet

1) Saavutettavuuden ja logistiikan parantaminen

- Etelä-Savo on harvaan, mutta kauttaaltaan asuttu maakunta (ks. Etelä-Savon aluekartta). Alueen yritystoiminnan (erityisesti metsä-, metalli-, matkailu- ja elintarviketeollisuuden sekä palveluiden osalta) ja asutuksen saavutettavuus on yksi Etelä-Savon aluekehityksen painopisteistä ja arvioitiin yhdeksi aluekehityksen tärkeimmistä muutostekijöistä maakunnan skenaariotyön yhteydessä. Saavutettavuutta pyritään parantamaan kehittämishankkeilla ja nopeilla aloitteilla, jotka kohdistuvat alueen:
  - fyysiseen saavutettavuuteen
  - digitaaliseen saavutettavuuteen
  - ulkoiseen saavutettavuuteen
  - sisäiseen saavutettavuuteen
- Logistiikan optimaaliset ketjuratkaisut
- Liikenne palveluna -toimintamallin maakunnalliset hankkeet. Erityisesti fokuksena uudet innovatiiviset toimintamallit, palvelut ja tuotteet, joille voi löytyä laajemmat kansainväliset markkinat alueella toimivalle elinkeinoelämälle.

Kuva 2. Etelä-Savon maakunnan aluekartta kuvattuna asutustaajamien, tiestön ja vesistöjen osalta.

2) Matkailu-Palvelut-Vapaa aika

- Saimaa kansainväliseksi matkailukohteeksi teemassa on tunnistettu ongelmana alueen tunnettavuus ja saavutettavuus. Haasteina ovat erityisesti alueen tarjonnan näkökulmasta verkoston logistisen, fyysisen ja digitaalisen toiminnan hajanaisuus ja ymmärrettävyys sekä kokonaisvaltaisen koordinoinnin puuttuminen asiakasnäkökulmasta. Tämä konkretisoituu tarkasteltaessa palveluketjuja asiakkaan silmin. Hajanainen tarjonta on muutettava helposti saavutettaviksi palvelukokonaisuuksiksi, joissa osat täydentävät ja tukevat toisiaan. Palveluketjun katkeamattomuus haastaa alueen keskeiset tapahtumat, elinkeinoelämän ja muut organisaatiot sekä alueen asukkaat/vapaa-ajan asukkaat tiiviimpään kanssakäymiseen ja yhteiseen tekemiseen.
- Kehittämällä asiakaslähtöisen palvelumuotoilun keinoin teemallisia ja laadukkaita palvelukokonaisuuksia helpotamme potentiaalisia asiakkaita - niin alueella asuvia, vapaa-ajan asukkaita kuin matkailijoitakin - tunnistamaan, ostamaan ja käyttämään alueen ainutlaatuisia tuotteita ja palveluita.
- Teemassa kokeilu- ja kehittämishankkeiden resursointi mahdollistaisi esim:
  - toimintaprosessien/palveluiden asiakaslähtöinen kehittäminen; esim. erilaiset tuotetestaukset ja pilotoinnit, verkostomaiset ja yhteisölliset kehittämisprosessit
  - uudet innovatiiviset avaukset ja palvelukokonaisuudet; esim. takuulähdöt ja/tai Hop On Hop Off -tyyppinen bussikuljetus alueen matkailukohteiden ja kaupunkien välillä
  - sesonkien tuotteistaminen ja lähiruokatapahtumat/tuotteet/palvelut sekä alueen puhdas luonto ja järvet mahdollistavat esim. järvikalojen hyödyntämisen ja tuotteistamisen alueen tähtituotteeksi

ERM-varautumissuunnitelman liittäminen Etelä-Savon maakunnan laajempaan varautumistyöhön

Etelä-Savon maakunnan skenaariotyöprosessissa yhteistyössä alueen sidosryhmätoimijoiden kanssa on luotu maakunnalle laaja-alainen tulevaisuuden varautumissuunnitelma vuoteen 2030. Tätä skenaariotyössä luotua laaja-alaista maakunnan varautumissuunnitelmaa 2030 tukee ERM-varautumissuunnitelma, joka lyhyellä aikajänteellä kohdistaa varautumistoimenpiteet maakunnassa alueen tulevaisuuden rakennemuutosta tukien ja mahdollisuuksia hyödyntäen. ERM-rahoitus kytketään tiiviisti maakunnan kehittämiseen ja olemassa oleviin prosesseihin, joita edellä on taustoitettu. ERM-sisältöjä täsmennetään vuosittain TOPSUsa.

AIKO-rahoituksen periaatteet Etelä-Savon maakunnassa

ERM-rahoituksen myöntää maakuntaliitto. Haku- ja valintamenettelyssä kokeillaan perinteisen hankehakemus-menettelyn rinnalla ennalta määriteltujen hankesisältöjen kilpailuttamista. Tu- kimuotona voidaan soveltaa myös tuensiiirtoa.